

Notes autobiogràfiques de Lluís M. Salvador (1868-1933), de Romanyà de la Selva. Estudi i edició

JORDI CURBET HEREU

Filòleg, historiador de la cultura escrita i membre de la Red AIEP

Quaderns de la Selva, 23 (2011), 205-229

Lluís Maria Salvador Salliuira (1868-1933) forma part d'una nissaga de terratinents rurals originaris de Romanyà de la Selva. La seva trajectòria vital no es desvia gens ni mica de la tradició carlista dels seus progenitors i, en aquest sentit, les circumstàncies polítiques que desemboquen en el Sexenni Democràtic van acabar condicionant poc o molt el nucli familiar. Després de passar la infantesa al mas pairal, es va traslladar amb els seus pares i germans a Cassà de la Selva —període interromput per una breu estada a Girona, empesos per una onada de represàlies liberals—, on el 1873 van establir la residència. Des del seminari-col·legi del Collell, on va estar diversos cursos, al jove Lluís Maria li va tocar de viure la tercera guerra carlista, després de la qual tornà a Cassà per aprendre amb el seu pare a gestionar l'explotació de suredes de Romanyà.

Amb estudis de filosofia (la secundària de l'època), va començar a fer col·laboracions en la premsa religiosa de biaix ultramontà. Ell mateix ens explica que escriu articles sobre agricultura i funcions religioses en publicacions com el *Correo Catalán* i la *Revista Popular*, de l'integrista Fèlix Sardà i Salvany, i *El Mensajero del Corazón de Jesús*,¹ entre d'altres. També va impulsar, per iniciativa pròpia, l'edició d'uns devocionaris d'adoctrinament popular amb el títol *Mi breviario*, a finals

¹ En la seva edició castellana —atès que en va existir una en català, *El Missatger del Sagrat Cor de Jesús*—, va viure diverses èpoques, des del 1866. Va ser un òrgan propagandístic de la Companyia de Jesús, concretament de l'Apostolat de l'Oració.

de 1917. Rebuda la llicència del papa Benet XV, Salvador en va encomanar la redacció a Josep Pou, Josep Maria Llovera, Agustí Burgas i Salvador Rial.²

Però la faceta que aquí ens interessa posar en relleu és la d'escriptor memorialista. Salvador va escriure unes notes autobiogràfiques adreçades, com s'indica a l'epígraf, als descendents, molt en la línia dels llibres de família de pagès. Aquest quadern, concretament, forma part d'una trilogia memorialística d'una certa intenció literària, precedida per l'elaboració de dues semblances familiars en una llibreta d'anotacions: *Breve noticia de la vida de mi querido padre D. José Salvador y Giribert*, finalitzada el 12 de març de 1888, i la *Breu notícia de ma inolvidable mare Dª Francisca Salliuira y Cuffí*, l'agost de 1896. La tria lingüística —el castellà en un primer moment; el català en una fase més avançada i, potser no a l'atzar, per escriure sobre la figura materna—, no és del tot gratuïta, i contradiu la tendència general de penetració progressiva de la llengua castellana en aquest gènere a partir de la segona meitat del segle XVIII.³

El text en qüestió, les *Notas escritas per-a la meva família, a fi que d'elles en treguin un recort, una instrucció y una experiència*, va ser redactat a les acaballes de la seva vida, entre l'última data consignada, el 1923 (any de la devolució del mas familiar de Romanyà, després d'un litigi empresarial) i el 1933 (any de la seva mort). Les nombroses llacunes observades en les dates d'alguna manera apunten aquest supòsit. En la seva condició de *pater familias*, l'autor hi consigna aquells esdeveniments (èxits, fracassos, alegries i decepcions) que considera crucials en la seva vida, a banda d'un testament immaterial en forma d'ensenyances moralitzants. Segons apunta Xavier Torres, el manuscrit de Lluís Maria Salvador «constitueix un bon exemple de la transició entre els llibres de família tradicionals i els gèneres autobiogràfics més moderns i elaborats».⁴ Certament, com sí que passava amb els pagesos memorialistes d'època moderna, la casa ja no és el *leitmotiv* del text; ho és el mateix Salvador i el seu entorn, i l'estil tampoc no és el mateix (notarial, burocràtic) sinó que adopta un caire força més literari.

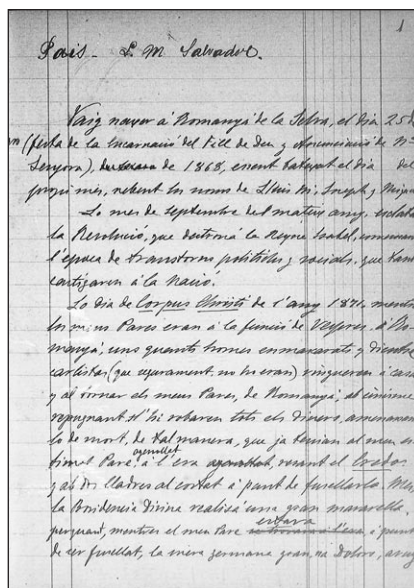
El manuscrit original es conserva (en una llibreta de 71 pàgines escrites) a l'arxiu familiar, si bé, com bona part del fons patrimonial Salvador, es troba a

2 Josep Pou i Batlle (Girona, 1868-1957), catedràtic de filosofia del Seminari de Girona, creador de la Confraria de Sant Jordi a banda de corresponsal i difusor del *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover i Moll a Girona ciutat, va ser degradat al seminari per ser considerat massa catalanista (veg. Josep M. Marquès, *Una història de la diòcesi de Girona*, 2007, p. 201). El teòleg Josep Maria Llovera i Tomàs (Castelló d'Empúries, 1874-Barcelona, 1949) va ser nomenat canonge de la seu de Barcelona el 1919, autor de diversos llibres i professor de sociologia del Seminari Conciliar de Barcelona. Segons Josep Massot i Muntaner (*Església i societat a la Catalunya contemporània*, 2003, p. 104), el capellà Agustí Burgas i Danés (Figueres, 1894-1936), ordenat el 1919, va ser professor del Seminari del Col·lell i mestre de religió a l'Institut de Figueres, a més de «poeta ocasional, orador i prosista». Finalment, Salvador Rial i Lloveras (Terrassa, 1877-Tarragona, 1953), ordenat el 1900 i canonge de Girona des del 1918, va arribar a ser secretari de cambra i govern amb el bisbe Francesc de P. Mas i Oliver el 1924, va exercir de vicari del cardenal Vidal i Barraquer a Tarragona i va tenir un paper destacat durant i després de la Guerra civil (veg. Hilari Ragner, *Salvador Rial, vicari del cardenal de la pau*, 1993).

3 Vegeu Torres, Xavier. *Els llibres de família de pagès: memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*. Girona: CCG Edicions, 2000, p. 31. Sobre les raons que afavoreixen la regeneració del català dins del món intel·lectual i religiós de les acaballes del segle XIX, podeu consultar la introducció de Narcís Figueras i Joaquim M. Puigvert, *Tribulacions d'un masover fadrister*.

4 Torres, *ibid*, p. 30.

l'Arxiu Històric de Girona en microfilm, format del qual hem partit per a la present edició. El quadern utilitzat contenia prèviament uns epígrafs destinats a registrar dades comptables de l'empresa personal, dedicada a la compravenda de cereals.⁵ És per això que a la capçalera de les primeres pàgines hi apareix la inscripció *Trigo del país*, que no guarda cap mena de relació amb les memòries en si, però que bé podria confondre's amb el títol propi de l'obra.⁶

S'ha procedit a la transcripció del text original de forma gairebé íntegra, fora de l'omissió d'uns passatges concrets respectant la voluntat dels descendents. En l'edició, s'ha mantingut amb fidelitat l'estil, la llengua i l'ortografia del manuscrit, els quals només s'han enriquit amb regularització de l'accentuació, puntuació i desenvolupament d'abreviatures entre claudàtors. Representem, entre parèntesis angulars, les repeticions i fragments ratllats, i entre barres diagonals, les parts sobreescrites. En negreta, precedit de dues barres per marcar el salt de pàgina, s'inclouen el número de pàgina de l'edició i, si s'escau, entre parèntesis, la numeració original.

Finalment, hem d'agrair a Joaquim Salvador, nét de l'autor, la seva valuosa ajuda i aportacions en la fase de preparació dels originals.

5 El 1905, l'autor d'aquestes notes va crear la farinera Nostra Senyora Auxiliadora a partir de la compra d'un molí a la Creueta, municipi de Quart, al Gironès.

6 Val a dir que a les pàgines successives també s'hi poden veure consignades les rúbriques *Trigo de Castilla*, *Trigo de Australia*, *Harina robusta*, *Harina recolecta*, *Harina nº 2* i *Harina nº 3*.

†

J[esús], M[aria], J]osep

Notas escritas per-a la meva família, a fi que d'elles en treguin un recort, una instrucció y una experiència.

¡Que Déu N[ostre] S[enyo]r y la seva santíssima Mare se dignin beneir-nos!

a[d] m[aiorem] D[ei] g[loriam]//[2]

Agosto 3. *Trigo del* //[3-(1)] país. L[luís] M[aria] Salvador

Vaig nàixer a Romanyà de la Selva, el dia 25 de mars (festa de la Encarnació del Fill de Déu y Anunciació de N[ostr]a Senyora), <de mars> de 1868, essent batejat el dia **[en blanc]** del propi mes, rebent los noms de Lluís M[aria], Joseph y Miquel.

Lo mes de setembre del mateix any, esclatà la Revolució, que destronà la reyna Isabel, comensant l'època de transtorns polítichs y socials que tant castigaren a la nació.

Lo dia de Corpus Christi de l'any 1871, mentres los meus pares éran a la funció de vespres, a Romanyà, uns quants homes enmascarats y dient-se carlistas (que segurament no ho éran) vingueren a casa y al tornar els meus pares de Romanyà, ab cinisme repugnant 'ls hi robaren tots els diners, amenassant-lo de mort, de tal manera que ja teníam al meu estimat pare \agenollat/ a l'era <agenollat>, resant el credo y ab dos lladres al costat a punt de fusellar-lo. Mes, la Providència Divina realisà una gran maravella, per quant, mentres el meu pare <se trovava a l'era> \estava/ a punt de ser fusellat, la meva germana gran, na Dolors, avuy //[4] religiosa de la D[ivi]na Providència a Banyolas, se agenollà fervorosament devant de la imatge de N[ostr]a S[enyo]ra del Roser que tenim al menjadó, demanant-li ab gran humilitat que se dignés lliurar al meu pare del greu perill en què 's trovava. Y per cert que axís fou, ja que segons testimoni de la meva estimada mare, tot de repente els lladres donaren ordre al meu pare que s'axequés y tornés a casa per-a donar-los-hi llangonissas, butifarras, etc[ètera], las quals, una vegada en son poder, marxaren els lladres precipitada y atropelladament, com si <hi hagués> \fossin perseguits per/ una companyia de soldats <que 'ls perseguissin>. ¡Gràcias mil a N[ostr]a S[enyo]r a del Roser!

A la tardor vinenta, els meus pares determinaren marxar de Romanyà y anar-se'n a viure a Cassà, ahont \passaren/ visqueren una petita temporada a una casa devant la sastreria Roca, y després \anaren/ passaren a residir a una casa del carrer de can Gruart, y que precisament és ahont avuy hi ha la farmàcia del s[enyo]r Gener.

Mes, com sobrevingué la trista època de la //[5-(2)] plocclamació [sic] de la República, y a Cassà s'hi estava molt malament, de tal modo que 'ls revolucionaris prengueren al ecònomo, r[evere]nt d[on] Benet Planagumà, y a diferents personalitats del camp catòlich, els meus pares determinaren anar a vífurer a Girona, ahon residiren \en una casa/ devant de la Catedral (porta dels Apòstols), en un petit pis y en companyia

de estudiants y soldats, ja que aquell temps, per rahó de la guerra, no hi havia pisos per llogar en tota la ciutat.

N'obstant, com que 'ls meus pares desitjaban tornar a Cassà, determinaren anar a establir-s'hi definitivament, a fi de ser més a-prop de la finca de Romanyà.

Per axò, compraren una casa en la plassa de S[ant] Pere, devant de la iglésia, y la derribaren per edificar la que actualment possehim en aquella vila.

L'any 1873 passaren los meus pares a habitar-la, residint des-de llavors a n'aquella població.

El setembre de 1874 me varen portar al col·legi de N[ostr]a S[enyor]a del Collell, en companyia de mon germà gran, Joaquim M[aria], y allà vaig fer los estudis a fins <l'any> l'any 1882, <en quin setembre vaig anar a Girona> // [6] <a estudiar l'últim any de filosofia>.

És molt gran el deute que tinch envers Nostra S[enyor]a del Collell, ja que Ella bondadosíssimament em va guardar durant aquells anys, en què per efecte de la guer[r]a civil carlista, que va acabar l'any 1876, era arreu lo desconcert que regnava y l'aire malejat que penetra [sic] fins els llocs més retirats.

Encare recordo ab certa esgarrifansa quan las tropas del govern arribaren un dia al Collell y s'enportaren al[s] joves qu'éran a la quinta (entre els quals hi havia al meu germà Joaquim) y se'ls endugueren presos a Olot, si bé tornaren dintre poch sense \haber sofert/ cap perjudici. ¡Alabada sia la Verge S[antíss]ima del Collell!

L'any [en blanc] el meu germà Joaquim va ingressar al Institut de Fills del Inmaculat Cor de Maria, a Thuir, de Fransa, prop de Perpiñà.

El dia de la festa del S[an]t Nom de Jesús, tercer diumenge de gener, de 1880, vaig comensar a tocar l'orga de la iglésia del Collell, encare // [7-(3)] <que com se pot> que com se pot suposar, no_més la tocava pocas vegades, a fi de anar-me practicant en aquest instrument, ja que, si bé, a diferència del meu germà, que era un reputat organista, jo no tenia intenció de ser-ne, n'obstant desitjaba instruir-me per a delectació y utilitat.

El setembre de 1882 vaig anar a Girona per a estudiar \l'últim any de/ filosofia y las demás asignaturas corresponents, quedant-me definitivament a casa lo juny de 1883, en companyia dels meus estimats pares.

L'any 1884 vaig anar ab el meu pare a Thuir a veure el meu germà Joaquim y allavors vàrem passar a Perpiñà per a vèurer aquella població.

A Cassà vaig dedicar-me a apèndrer del meu entès pare el cuidado de la sureda y la administració de la casa, no descuidant, emprò, algunas aficions religioses y literàries que, encare que en petita escala, anava conreuant.

En temps del zelós ecònomo r[evere]nt Geroni Estanyol vaig comensar a tocar l'armòni a la iglésia per // [8] las funcions del mes de Maria. Pro, com que no n'hi havia, d'armòni, a la iglésia, ne vaig llogar un durant el primer any, y després, com que se va crear una modesta capella de música y preníam part a las principals

funcions de la parròquia, l'any següent el s[enyo]r ecònomo me féu comprar el que actualment hi ha a la iglésia.

Axí fou que preníam part a las funcions del mes de maig, S[agra]t Cor de Jesús, N[ostr]a S[enyo]rja dels Dolors, \S[ant] Joseph/, festes principals del any, novenari d'ànimas, Puríssima, Nadal, etc[ètera], de manera que celebràban funcions sencillas, pro casi espléndidas, ja que teníam quarteto de corda y un chor d'uns 25 nens, del col·legi dels Hermanos, que donaba bo de sentir-los.

Una de las funcions més grandiosas y satisfactòrias que se varen celebrar fou la instal·lació del Apostolat de la Oració, durant el novenari d'ànimas de 1886, en el qual se celebrà comunió general y consagració al S[agra]t Cor de Jesús, per //[(9-4)] sols nens y nenas, el dijous, y el diumenge últim se celebraren dos comunions generals, a las quals hi assistiren 1.200 personas, número verdaderament extraordinari en aquell temps, en què no estava establerta la comunió frequent, y els nens combregàban per primera vegada als 12 anys d'edat. A la tarde, se celebrà la professó, que fou tan concorreguda, que quan la creu tornava de la Coma, encare sortien fiels de la iglésia, essent tan més de notar que precisament tots els assistents portàbam al pit l'escapulari del S[agra]t Cor de Jesús, n'obstant que l'Ajuntament era casi totalment furiós impio.

Molt consoladora era en aquell temps la marxa del Apostolat a Cassà, ja que mensualment se celebràban dos reunions, una per a noyas celadoras y l'altre per zeladors y zeladoras en general; además els tersos diumenges las zeladoras venían escapularis, medallas, llibres, calendaris del S[agra]t Cor, etc[ètera] a las portas de la iglésia y cada mes, las zeladoras més fervorosas anàvan a passar las *intencions* per <la> //[(10)] <las cas> las casas dels carrers més apartats, com són el Firal y l'Ensanxe y acompanyant-las de prudents exhortacions y llibrets de propaganda.

Se pot formar-se alguna idea del entusiasme que hi havia recordant que, cada mes, venían las zeladoras solteras a casa (puig la mare era tesorero, y la que avuy és la meua esposa, secretària) per a fer escapularis y altres objectes de devoció; y sobre_tot, és grat recordar que en sols **[en blanc]** dias se brodà l'hermós estandart que tenia l'Apostolat, per lo qual las zeladoras se renovàvan contínuament, no dextant la tasca fins que fou acabada.

Lo cert és que Déu N[ostre] S[enyo]r volgué premiar aquest zel del poble de Cassà, perquè l'any vinent se guanyàban las eleccions municipals, quedan[t] els catòlics en poder de tot el municipi!⁷

També cultivava, al mateix temps, alguna[s] aficions periodístiques, escrivint ressenyas de funcions religioses, y algun article de agricultura o de qüestions sureras a periò-

7 **[Nota de l'autor]** Des de l'any 1884 (en temps del r[evere]nt Bonaventura Lapedra/ era obrer del S[antíssim] Sagrament, passant, després, l'any 1900 a l'Obra, ahont vaig continuar a fins que vàrem sortir de Cassà. Axí meteix, vaig ser nombra[t] secretari y després vispresident de la conferència de S[ant] Vicens de Paül. En quant al Apostolat de la Oració, l'any 1900 o 901 vaig passar a vispresident, en quins càrrechs vaig continuar hasta la nostra sortida de Cassà. Dich tot axò per a exempla dels veniders, a fi de sobreposant-se a ridículas aprensions, servexin a Déu N[ostre] S[enyo]r ab decisió y valentia.

dichs com 'El Mensa<je>-/[11-(5)]jero del Corazón de Jesús', la 'Revista Popular', el 'Correo Catalán', el 'Diario Catalán' y algun altre.⁸

Al mes de maig de 1886 aparagué a las muntanyas de Romanyà una terrible invasió de cucas de forma semblant a las de seda, que en pochos dias devoraren grandiosas multitud de vesanas de suredas, no dexant-hi en ellas ni rastre de fullas, tant dels surus com d'arbossos y bruch, atacant també als parers, pomeras y demés fruyters, ecepte las figueras.

Aquesta invasió tan perjudicial, perquè dexaba las plantas sense fullas, precisament durant l'estiu, qu'és quan las plantas las necessitan més per a respirar, se repetí ab tanta intensitat los anys 1887 y 1888, desaparaguent després, si bé no del tot, per a tornar a aparèixer l'any 1900 y 1901, segons diré més avall.

El dia 1 d'agost de 1887 morí santament el meu estimat pare, a conseqüència d'una pulmonia que agafà a Romanyà, <per> \durant el/ pelar. Com que d'ell ja n'he dexat una petita memòria escrita, aquí no m'extendré més.//[12]

Lo dia 29 d'abril de 1888 vaig anar a Roma, en companyia del r[evere]nt Salvador Aulet, p[re]b[e]r[e] vicari de Cassà.

Encare que molt jove, és inútil dir quant vaig gosar en aquest viatge, per las moltes preciositats que vaig visitar, relíquias de sants, particularment de N[ostr]e S[enyo]r Jesucrist, la S[antíssi]m[a] Verge, que allà se venéran, y per haber tingut l'inmerescut honor de que el S[an]t Pare Lleó XIII se dignés acariciar-me particularment en la cara y el cap, sens dupte perquè era el més jove de la peregrinació.

Aprofitant aquell viatge, vaig tenir la satisfacció de visitar el santuari de N[ostr]a S[enyo]rja de Loreto, per conseqüent, la mateixa santa casa que habità la S[agra]da Família, y la ciutat de Assís, ahont nasqué y visqué s[an]t Francesch y també s[an]t a Clara, y la meteixa iglésia de la Porciúncula, en la qual encare s'hi venera el lloch ahont morí el seràfich patriarca s[an]t Francesch.

També vaig visitar a tota la família de d[on] Carles VII, en la finca de Viarreggio,/[13-(6)] en la qual se celebrà un esplèndit funerals per los difunts de la última campanya carlista, després del qual se'ns obsequià ab un esplèndit dinar.

Lo <any> mateix any, en companyia de ma estimada mare y de las meves germanas Concepció y Mercè, anàrem a visitar al meu germà, el p[ar]e Joaquim, que se trobava a Barbastro, província de Huesca, y per cert, que allà, la S[antíssi]ma Verge se dignà dispensar-nos un senyalat favor per què, habent-hi allavors en aquella ciutat una invasió de verola, la meva germana Concepció agafà una febre tant forta que tots temíam fundadament que habia arraplegat tan terrible malaltia. Lo cert és que anàrem a visitar a N[ostr]a S[enyo]rja del Pueyo, que se troba en un rich santuari de sobra la ciutat dal[t] Barbastro, y encomanant-li la salut de la meva germana Concepció, dintras tres o quatre dias pogueren regressar bons y sans a Barcelona, ahont s'hi celebraba la grandiosa Exposició Universal, que tantíssima gent va atràurer.

8 [Nota de l'autor] Lo mes de juny de 1885, en companyia del meu estimat pare, vaig anar a Barbastro per visitar el meu germà el p[ar]e Joaquim. Aprofitàrem la ocasió per a anar a vis[i]tar la devota y maravellosa imatge de N[ostr]a S[enyo]rja del Pilar, a Zaragoza.

L'any vinent, també en companyia de la mare y las ditas germanas, anàrem a visitar a N[ostr]a S[enyor]a en son hermosíssim santuari de Lourdes, y també //[[14]] allà se dignà dispensar-nos sas extraordinàries gràcias, per quant, trovant-se la meua mare ab molt alta febre, el dia avans de regressar, y tement que deurían dexar la peregrinació, quedant-nos a Lourdes, ens féu la gran mercè de que se restablís la meua mare, podent tornar a casa ab tota felicitat. ¡Sia per sempre benehida y alabada la S[antíssi]ma Verge Maria!

El dia 12 de jener de 1892 vaig contràurer matrimoni ab Dolors Sàbat y Cruzet, ma estimada esposa. Com qu'era la estació més rigurosa del hivern, vàrem fer el viatge de boda a Barcelona y Manresa, en companyia del s[enyo]r ecònomo de la seu d'aquesta ciutat, el qual vàrem fer conexensa en casa la Masia de Vich, de Barcelona, seguint per nosaltres tan obsequiós que 'ns hostatjà a casa seva.

Allà vegérem la s[an]ta cova de s[ant] Ignasi, o sia, el lloch ahont rebé la inspiració divina de escriure el gran llibre dels Exercicis y, com és de suposar, visitàrem los demés pietosos llochs de la ciutat.⁹ //[[15-(7)]]

Lo Dimars Sant del meteix any, ab ma esposa anàrem a Zaragoza y passàrem allà el Dijous y Divendres Sants, encantant-se dels hermosos monuments y esplèndides professons que celebra aquella ciutat.

De Zaragoza <passàrem> anàrem a S[anto] Domingo de la Calzada, província de Logroño, ahont hi residia el meu germà, p[are] Joaquim. D'aquí anàrem a Burgos, Escorial, Madrid, València, Barcelona y finalment a Cassà.

Incendi a Romanyà

El dia 9 de septiembre de <1909> \1895/, al matí se comensà un incendi en lo bosch prop del camí d'anar a Romanyà, devant de las Colominas, però frontent ab la serra d'en Anglada. Al mateix temps cremàban los pallés del masover a l'era. Resultat de tants treballs a un cop y de que al bosch hi habia gran multitut de llenya seca y al meteix temps que hi habia gran sequedat, y feya un rigurós calor y bufava un fort vent de marina, lo cas és que en poch més de tres horas se cremà tota l'anyada de la banda de Romanyà, extenent-se el foch fins a las envistas de can Bas, prenent gran part del bosch d'en Miquel y //[[16]] anant a morir a las envistas de can Llach, de manera que se cremaren unas 1.000 vessanas de sureda, de las quals prop de 300 corresponian a nosaltres, y per cert, que era de las més pobladas y de millor suru de casa.

És difícil pintar lo terrible afecte que 'm produhí tanta desolació, ja que al començar-se l'incendi, jo 'm trojava a Girona, ahont habia anat per acompanyar el noy

9 [Nota de l'autor] L'any 1890 en companyia de ma benvolguda mare y germanas Concepció y Mercè visitàrem l'hermós santuari de N[ostr]a S[enyor]a de Montserrat y la ciutat de Manresa y l'any avans o després, ab l'oncle Tolssà y la tia, sa muller, anàrem a Vich per-a vèurer son fill Enrich (e[n] p[au] d[escansi]) que habia entrat a la Congregació de Fills del S[agrat] Cor de Maria. Certament, que al tornar a Barcelona, la gran s[an]ta Teresa ens féu la gran mercè de que habent-se més o menos extraviat en lo carrer, la dita tia Tolsà y ma germana Concepció, que l'acompanyaba, y habent-se-li presentat una dona que oferia acompanyar-las per-a trová un [metje?], la qual dona segurament era un mal subjecte, lo meu germà [?] s'en desexí per anar a la iglesia del Pi, ahont ens trovàrem tots plegats. ¡Glòria a s[an]ta Teresa!

Lluís Riera (avuy RP) al Institut de Fills del Inmaculat Cor de Maria, y quant de retorn a Cassà, me posaba a taula per-a dinar, ens avisaren de que hi havia foch en direcció a casa de Romanyà, marxant jo al acte \ab una tartana llogada/ y en companyia de mon cosí, m[ossè]n Narcís Ribot, avuy rector de S[ant] Jordi Desvalls, y quant vàrem ser al mas, ja 'l foch havia dextat nostra finca, quedant-hi emprò gran munió de surus y rabassas que anàban cremant, y que ab la fosca de la nit, tenien un aspecte fortament corprenedor.

Gran va esser la pèrdua nefasta, ja que además de la considerable extensió de terreno cremat, llavors el suru estava al màxim del seu preu,/[17-(8)] pagant-se a més de trenta p[esse]t[e]s la dotsena, y com que tots els \surus/ qu'éran pelats de sis anys en avall, y (precisament aquell <mateix> any habíam pelat aquest costat) vàrem tenir que arrancar-las, calén-lis las mils plantas que deguérem carbonar.

En quant a la pela, s'ens va aconsellar que peléssim desseguit el[s] surus cremats, perquè l'escalfó fa pudrir la sara entre l'escurpit, la panna y axò fa <pudrir> \morir/ més aviat la planta, siguent axò una pura veritat, com ho vaig vèurer per experiència. Axís ho procuràrem, però ens sigué impossible continuar, perquè degut a la gran calor, a lo sech del terreno y a lo ressech per el foch, deguérem desistir de continuar.

La primavera vinenta, vàrem pelar aquestos surus cremats, y n'hi va haber 6 carros de matxots y 18 de pessas, las quals com qu'éran tan cremadas, <que> féyan una polvorina y fetor casi irresistible, no hi hagué medi de vèndrer-ho.

Per axò, vaig llogar homes, que \al hivern/ rasquesin, <al hivern>, tota la cremadissa del suru, y després axís netexat, ho vaig fer bullir a un perol, que expresament vaig fer construir al pati, y una vegada bullit lo vaig fer capejar, venen[t] el suro /[18] per trafí, a quintàs, y els matxots los vaig trevallar a mitjas per el meu cosí, Narcís Salvador, de Cassà, y d'aquesta manera en vaig tràurer algun petit profit.

En quant a las plantas, de moment ne vaig fer carbonar unas 2.000, siguent-me precis tornar a repasar dos vegadas més, perquè cad'any s'ana[ve]n morin[t] plantas de nou. No 'n va resultar gayre profitós, perquè el carbó estava baratíssim (a 6 p[esse]t[e]s y a 6,25 p[esse]t[e]s carga, al bosch) y si bé l'escorxa valia quelcom, n'obstant, com que per rahó de la gran cremadissa dels surus, que embrutían y feya molta set, casi no se trovàvan trevalladors, y els [que] vingueren a trevallar se féyan pagar bon preu.

Lo demà passat del incendi, va nàixer el meu fill Narcís M[aria].

Dia 21 de mars de 1896

El Dissapte de Passió, y primer dia del Septenària a N[ostra] S[enyora] dels Dolors y dia del Patró de la Bona Mort, s[ant] Benet, morí santament la meua estimada mare, a un quart de nou del matí, després de haber-/[/19-(9)]se-li aplicat la 1a comunió per tots els seus fills, que estàban presents, y després de celebrada la s[ant]a missa en obsequi el gloriós patriarca s[ant] Joseph, a favor seu.

Com que tinch algunas notas escritas de la seva part, no m'extendré més aquí, respecte aquest particular.

NSPa

Verdaderament fou aquell un temps de prova per tots nosaltres, ja que a las grans pèrduas materials y a la més gran, encare, de la meua santa mare, s'hi afegiren una ratxa de maledicèncias, calúmnias y perversas críticas, que no dexàban de molestar greument.

Mes, la providència divina vetllaba amorosament sobre nosaltres y passà aquell temporal, sense malas conseqüèncias per nosaltres.

Lo dia 5 de jener de 1896 vaig comprar el mas Madrenys o Madrana als senyors d[òña] Rosa Ferrer y d[on] Joaquim de Carles, de Girona.//[20]

El dia 27 de abril de 1897 vaig comprar la finca Torre Malla o Triola, al s[enyo]r marquès de Cruylles.

Lo dia 30 de juny del mateix any, regressant tota la família, o sia, ma esposa, las meas germanas Concepció, Mercè, y els meus fills Joseph M[aria], Narcís y Maria, de la visita que férem als masos Madrana y Triola, al atravessar l'Onyar per agafar el tren a la estació de Quart, caiguérem tots a l'aigua, tombant-se el carro en què anàvam. Y com que precisament habia revingut fortament el riu a causa de la[s] abundants plujas de dos dias avans, hi habia tanta gruxa d'aigua, que ens arribava fins a vora el coll, siguent lo més terrible que habíam perdut per l'aigua a la petita Maria, <que> (encare mamava). Sigué espesialíssim favor de N[ostra] S[enyo]ra dels Àngels que surtíssim sense cap dany, y sí solsament ab lo susto, que 's pot considerar, en petit agra//[21-(10)]himent, portàrem un sencill ex-voto a la sua santa hermita. ¡Alabada sia per sempre la S[antíssi]ma Verge Maria!

Llavors vaig passar alguns anys de relativa calma, ocupat en las cosas de propaganda catòlica, ja que además de obrer y individu de lo Apostolat de la Oració y Conferència de S[ant] Vicens, baix exercir per espay d'uns 12 anys el càrrech d'organista a la parròquia de Cassà, de manera que bax sê l'encarregat de comprar el primer armòniom que tingué la iglésia, que serví per lo mes de Maria, però ben prompte formàrem una petita capella, que solemnisaba las funcions del S[agrat] Cor de Jesús, mes de maig, Nadal, S[ant] Joseph, Novenari d'Ànimas etc[ètera], cantant ofícis ab quarteto de corda, 3 veus y un chor d'uns 25 noys, de las escolas cristianas, qual música, si bé era molt sencilla, n'obstant resultaba forsa agradable als fiels y sobre_tot donaba més esplendides a las funcions religiosas.

També vaig ser corresponsal de varis //[22] periòdichs y revistas catòlicas, encarregant-me de rèbrer suscripcions, entregar limosnas etc[ètera].

L'any 1900, ab motiu de ser fi y comensament de sigle, y també per demanar a Déu N[ostre] S[enyo]r que se dignés lliurar-nos de la molt terrible plaga d'orugas que durant tres anys consecutius inundaren el poble de Romanyà y comarca, se va inaugurar l'hermosa Creu Monumental, a las rocas d'en Guytó, a Romanyà, ab quin motiu se celebrà una sencilla, però tendra festa, en quin dia portàrem lo S[an]t Cristo a la professó, lo s[enyo]r Pere Cama, Joaquim Almeda y jo. La inscripció que rodeja la esmentada creu sigué redactada per mi, de lo qual ne tinch verdadera satisfacció.

A [en blanc] de 19[en blanc] fundàrem lo Sindicat Agrícol de Cassà de la Selva, obtinguent la sua aprobació per lo Ministeri de Foment, la excepció del timbre y una biblioteca.//[23]

Lo mes de juliol de 1909 tingueren lloch los horrorosos y endemoniats Fets de Juliol, de quins grans pecats, sacrilegis, blasfèmias y monstruosos desordres Déu N[ostre] S[enyor] en vulgui tenir misericòrdia.

A Cassà no succehí res, a pesar de que 'ls revolucionaris la tenían totalment dominada, gràcias, sens dupte, al S[antíssim] Cor de Jesús y a N[ostre] S[enyo]ra de las Sogas. Nosaltres ens trovàvam a Romanyà y no ens succehí res de particular. Gràcias mil al Senyor.

L'any [en blanc] vaig comprar lo molí de la Creuheta y vaig fer la reforma o sia la instal·lació de cilindros, l'any 1907.

Humanament pensant, me vaig equivocar o millor vaig fer un erro al comprar el molí y fer la fàbrica. *Cada qual el seu ofici*: jo era pagès y segurament no debia embolicar-me, pro està fet, y no hi ha més remey que treure'n tot el partit possible.

Axò ensenyarà als meus fills a procedir ab cautela y dexar-se de aventuras, perquè *val més un aucell en mà que una àliga volant*, y sobre_tot, com diu l'Esperit Sant, *és millor un puny de béns ab tranquil·litat que un grapat ab angúnias*.//[24]

Tot lo qual, per trista experiència ho he comprovat, com se pot vèurer en aquest assumpto y en lo desgraciad de casa Jubert y Presas, que tants disgustos, pèrduas y molèstias m'ha ocasionat.

De ahont se desprèn (y vull que mos fills en <hi> tinguin especial memòria y recort) que no s'ha de móurer un del puesto en què l'[ha] posat la D[ivi]na Providència, deixant-se de novedats, il·lusions y fantasias, que las més de las vegadas resúltan fallidas y pórtan a la bancarrota.

Además, ensenya la experiència que sobre_tot tractant-se de diners, són poquíssims els desinteresats, o sia, que casi tothom trevallia per si mateix, y en quant a concells, són molt rars els prudents que 'ls donguin ab la deguda ciència y caritat y discreció!

No habem de tentar a Déu N[ostre] S[enyor] exposant-nos temeràriament a aventuras y perills superiors a nostras foras y conexements: y en quant a las adversitats, que sens imprudència nostra ens sobrevinguin, debem besar la mà amorosa del Senyor, que 'ns las envia perquè //[25-(12)] som fills seus y pertanyem tot[s] a Ell, qui és suma bondat, sabiduria y poder.

El dia 9 de sep[tem]bre de 1909, el s[enyo]r rector de Cassà de la Selva, m[ossèn] Joaquim Bosch, me féu saber que la casa de banca Jubert y Presas, en c[omandi]ta de la qual jo n'era comanditari, estava a la ruïna y per-a salvar-la era precis, segons déyan els meus companys, aportar, cada hu dels tres, fins la cantitat de 50.000 p[esse] t[e]s a la caixa de la banca per-a respòndrer de tots els deutes que tenían.

De moment vaig resistir a fer tan considerable desembols, primerament perquè no hi tenia cap obligació moral ni material y en segon lloch, perquè no tenia cap diner disponible.

N'obstant, per a salvar la casa-banca de una bancarrota y, també, per a evitar que hi hagués cap trastorn, si hi hagués hagut suspensió de pagos per part de la referida banca y, finalment, perquè vaig créuer que continuant la casa trevallant ab seny, al cap d'algun temps podíam rescabalar-nos de tot el capital imposat, vaig decidir portar las indicadas 50.000 p[esse]t[e]s, fir//[26]mant un document tots els tres socis, en el qual jo me separaba de la societat, però ells me respectarían el capital en condicions iguals al seu, en cas de continuar trevallant.

Als pochos dias, sobrevingueren fortas discusions entre tots nosaltres socis, que m'han portat gran número de disgustos, pèrduas y molèstias.

Sempre he cregut que 'ls meus companys no tenían intenció directa de perjudicar-me, mes lo cert és que ells, per una part obraren ab censurable lleugeresa no atenent a las meas observacions y creyent-se que estàban en posició ferma; y per altre, dintre lo que permitia la consiència, ells n'han tret tot el profit possible, sense tenir en compte per a res ni la gratitut ni 'l voler quedar bé ab el seu company, o sia, ab mi.

Actualment (juny de 1915) tenim un tracte *de paraula*, devant de m[ossèn] Pere Pelegrí y el d[octo]r d[on] Joseph Pou, de Girona, per el qual ells me han de <donar> donar el 25% dels beneficis, repartint-se cada //[27-(13)] hu d'ells un altre 25%, quedant el 25% sobrant al fondo de reserva, sense que jo hagi de concórrer a cap pèrdua. Y aquest tracte és per fins que en Pepet Presas torni d'Amèrica.

Pro, si venían casos exepcionals o bé que en Presas tardés 10 anys (des-de 1909) a tornar d'Amèrica, és deber nostre consultar aquest cas, perquè no pogués resultar que per prescripció que perdés tots els drets en aquest assumpto.

Axò ensenya vàrias llisons, y són:

1º És molt difícil donar un concell acertat. Per consegüent, de moment no s'ha de créuer a tothom qui aconsella, sigui qui sigui, sinó que és precis demanar a personas prudents y sàbias y sobre_tot, encomanar-ho molt a Déu N[ostre] S[enyo]r.

2º Que, tractant-se de diners, és casi impossible esperar bona voluntat y esperit caritatiu \a fins de personas que semblin correctes/. Per consegüent, s'ha d'anar sempre ab una cristiana desconfiansa, segons requirexen las diferents circumstàncias que 's presentin.

3er. Que, menos de tenir-hi obligació de conciència, ningú ha de fer lo que no pot: com me va passar a mi, que per a portar las 50.000 p[esse]t[e]s que //[28] no tenia, he compromès la meua salut, la meua finca y el porvenir dels meus fills.

6º Que a pesar de todas las contrarietats, desenganys y contratemps, may ningú s'ha de dese[s]perar, sinó que, procurant cumplir cada qual els seus debers, s'ha de tenir una invencible confiansa en Déu N[ostre] S[enyo]r que tot ho rigueix ab minura, <debitat> \pes/ y mesura infinitas.

4. Que quant convé, l'home ha de tenir gran fermesa de voluntat per a concedir o negar cosas a què no hi estigui obligat, y que 'l podrían perjudicar.

5. Que no han d'estranyar casos y cosas raras y extravagants en matèria de diners, perquè aquestos sembla que tenen la facultat de trastornar els enteniments.

N'obstant, a pesar de tot, com que per la misericòrdia <del Senyor> \divina/, nosaltres anàvem ab bona voluntat, Déu N[ostre] S[enyo]r ens féu la gran mercè de donar-nos altres favors, que de cap manera merexíam y que valen grandíssimament més que tots els disgustos passats.

¡Alabat sia per sempre!//[29]

<Lo dia 16 d'agost de 1910 vaig passar a residir al molí de la Creuheta, ab tota la família.>

És d'advertir que la casa banca estava en imminent perill de ruïna, no per haber fet mals negocis, sinó per una <excés de lleugeresa> \imprudència/ y falta de sinceritat ab mi.

Perquè, habent consentit un <molt> \imprudent y/ extraordinari crèdit a una persona que no tenia béns immobles per'a respòndrer, ni diner en efectiu, <ni {……} sempre> may me digueren la situació de la casa y és de presumir que tampoch varen pèndrer concell de personas prudents y experimentadas que 'ls haurían dirigit acertadament.

\Una vegada fet el conveni de septembre de 1909,/ jo sempre vaig ser ferm en aconsellar-los que debían continuar trevallant per'a resarcir-nos de las pèrduas sofertas.

Axí mateix, sempre vaig ser partidari de arreglar l'assumpto del referit crèdit extra[o] rdinari per las vias amistosas.

Però ells no cregueren; resultant d'axò que se va fundar un altre banca y per consegüent, el treball are és repartit entre dos casas, y volgueren portar l'assumpto del crèdit als tribunals, gastant una barbari//[30]tat de diners y cobrant-ne ridícolment pochs en benefici nostre.

També hauria pogut perjudicar-los notablement, fent-los-hi dexas la corresponsalia del Banch d'Espanya, tal com me va proposar el seu director a Girona, d[on] Lluís de Lecetta, mes gràcias a Déu no 'm vaig dexas portar per l'esperit de vengansa, sinó que vaig intercedir perquè no 'ls hi fos quitat.

Bona prova de l'ofuscament dels meus companys és que desitjant jo arreglar les nostras diferèncias <per> d'una manera equitativa y amistosa <ho> vaig nombrar primerament el molt prudent missioner d[on] Joseph Oliver, de Banyolas, després el excelent catòlich d[on] Manuel Carreras, abocat de Barcelona, y finalment el caritatiu y sabi professor del seminari de Girona, el d[octo]r Joseph Pou y Batlle, [abrev.], per'a què 'ns reprecentessin; mes, en quant als dos primers no hi hagué medi de que 'ns entenguessin y ab els meus companys, y en quant al tercer, després de fortas lluytas se <ha> pogué arrivâ a fer una transacció algun tant acceptable.

Lamentablement, els meus companys elegiren per representant seu a un fulano de S[ant] Feliu,/[31-(15)] que sobre no tenir cap títol acadèmich, gosa d'una fama <per res> \gens/ recomenable.¹⁰

10 [Nota de l'autor] El dia 8 de maig del any 1910 morí santament a Almendralejo (província de Badajoz) el meu germà, el p[are] Joaquim M. segons notícias particulars y dels periòdichs. Fou molt sentida la seva mort y tothom reconex les virtuts del difunt. A[ll] C[el]l S[ia].

Lo dia 16 d'agost de 1910 vaig venir ab tota la família a víurer en lo molí de la Creuheta. Verdaderament, que sembla ens va guiar Déu N[ostre] S[enyo]r per quant aquí habem trovat una pau, quietut y tranquilat molt agradables, de manera que tots hi estem contents y alegres, al mateix temps que vigilem el negoci y el cuidem més d'aprop.

Lo dia 7 de desembre del mateix any, vigília de la gran festa de la Inmaculada Concepció de Maria Santíssima, el meu fill primogènit, en Joseph M[aria], va entrar en l'Institut de la Companyia de Jesús, ingressant en lo noviciat de Gandia.

Altre favor que debem agrahir a Déu N[ostre] S[enyo]r perquè s'ha dignat escullir nostras humils primícias.

L'endemà de Tots Sants de 1914 vaig arregar la terrible epidèmia tífica, que tant assotaba en aquell temps a Barcelona. Vaig estar 43 dias al llit, siguent molt greu la //32] meva malaltia.

El dia 15 me varen viaticar, y si bé sigué a petició meva, n'obstant, segons va dir després el metje que m'assistia, hi habia causa sobrada peraquè me sacramentessin.

Tampoch podré may donar las degudas gràcias al Senyor y a sa bondadosíssima Mare, per las innumerables gràcias que durant la meva malaltia se va dignar concedir-me, ja que a-part d'haber-se servit tornar-me la salut per-a bé de la meva família y dels meus 8 fills, la majoria d'ells encara en la infància, me omplenà de \tants/ beneficis que veritablement me conuouen.

Precisament aquells meteixos dias tenia entre mans molt difícils problemas que resòldrer y Ell me va sugerir al bon y lleal amich, lo r[evere]nt d[octo]r Pou, qui ab una caritat y constància en gran manera apreciables, me'ls va resòldrer a entera satisfacció meva.

Durant tant llarga malaltia, may vaig experimentar cap molèstia, ni sisquera vaig sentir l'inten<t>s fret, el més rigurós del hivern, que aquells dia[s] feya.//33-(16)]

Ningú <dels meus> \de la/ meva família ni dels trevalladors va agafar el contagi.

Cada setmana me varen portar a Déu N[ostre] S[enyo]r Sagramentat, puig o bé 'l s[enyo]r rector o algun altre sacerdot amich tingueren la bondat de venir a celebrar las [abrev.] missa[s] a nostre oratori particular.

Y per coronament, la vigília de Nadal tinguérem la satisfacció de rèbrer la benedicció de s[a] s[antedat] el papa Benedicte XV, per intercessió de nostre protector, el r[everendissi]m p[are] Joaquim M. de Llavanera[s], caputxí.

És digna d'especial menció que l'endemà d'haber-me viaticat, vingué a casa el p[are] salesià d[on] Fernando Suárez y va donar-me la benedicció de Maria Auxiliadora, comensant des-de aquell dia la meva millora, ja que habent passat els dias anteriors entre 40 y 41° de febre, després de rebuda la benedicció se va rebaxar a 39 y 39 y dècimas, estacionant-se axís durant tres setmanas per-a desaparèixer del tot a primers de desembre, y si bé vaig recàurer, n'obstant a fi de mes ja estava en plena convalecència.

¡Glòria y alabansa eterna al bon Jesús Sagramentat, y a sa Mare amorosíssima, la Verge Auciliadora y al gloriós s[an]t Joseph, y patrons meus, que tantas //[34] gràcias s'han servit concedir-me!

Facin ells que 'ls hi sia sempre agraït, per·a major glòria seva y profit de la meua ànima.

El dia 2 de desembre del mateix any (1914) vaig vendre la finca anomenada la Madrana, qual escriptura vaig firmar al llit, trovant-me encara en febre. N'estich molt content, ja que g[ràcie]s a Déu, ne vaig trèurer un bon preu, guanyant-i 1.500 p[esse]t[e]s sobre lo que m'en vaig fer.

(4) <Per l'abril de 1915 se va comensar la tant desitjada carretera a N[ostr]a S[enyor]a dels Àngels, la qual sortint de l'estació de la Creuheta, y passant per un magnífic pont que s'ha de construir sobre l'Onyar, portarà a tan concorregut santuari.>
¡Alabada sia la Verge Santíssima!

(3) L'octubre de 1914 se va con[s]truir l'actual *apartadero* de la Creuheta ab admissió de carga y descarga, qual millora habia intentat feya //[35-(17)] ja uns 5 anys.

(1) El juliol de 1914 quedà instal·lada l'electricitat com a forsa motriu de l[a] fàbrica d[e] l[a] Creuheta, sumministrant-la l'Energía Eléctrica de Cataluña.

(2) El mateix mes, el dia 30, se va comensar la més terrible guerra que han \hauran/ vist els segles, o siga, la guerra europea. Alemanya y Àustria contra Sèrbia, Fransa, Inglaterra y Rússia. Espàntan tants d'odis, tantas morts y tanta destrucció. *A peste, fame et bello, libera nos, Domine.*

El mes d'abril de 1915 se va comensar la construcció del tant sospirat camí vehinal de la Creuheta a N[ostr]a S[enyor]a dels Àngels. Veritablement aquesta realització sembla un fet meravellós, per quant el projecte ja estava abandonat y fins l'Estat habia amenassat a l'Ajuntament de Quart ab una munta per incompliment de contracte.//[36] Jo no dupto que ha sigut un especial favor de nostra sempre amorosa patrona, la S[antíssima] Verge Auxiliadora, per quant, a l'hora més impensada, no sols vingué de Madrid el permís per a la construcció del referit camí, si[nó] que també enviaren tots els quartos, lo qual, certament, és lo més difícil.

Se comensaren los treballs del pont lo dia 2 de juliol \festa de N[ostr]a S[enyor]a dels Àngels/ del mateix any 1915, acabant-se l'obra a mitjan novembre següent.

El dia [en blanc] del mateix mes, vàrem celebrar una magnífica funció religiosa en la parròquia de Palol d'Onyar, en obsequi el Sacratíssim Cor de Jesús (qual imatge junt ab un doser habíam regalat a la parròquia) ab motiu de donar públiques gràcias a Déu N[ostr]e S[enyo]r per haber-se dignat concedir-me la salut greument perduda l'any passat, per haber-se construït la carretera y el pont, per haber-se instal·lat l<a>'electricitat a la fàbrica, per haber obtingut el desvio de la estació y per haber-se servit donar-nos molta feyna//[37-(18)] a la fàbrica.

Gràcias a Déu, la festa va resultar molt piadosa y concoreguda per tot el poble, siguent vista ab singular complacència per tothom.

Vinguda del i[l·lustríssi]m y r[everendíssi]m d[octo]r d[on] Fran[cis]co de P[aula] Mas y Oliver, bisbe de Girona

18 mars de 1916

Aquest dia y ab ocasió de passar la s[an]ta visita a Palol d'Onyar, siguent padrins de confirmació la meua esposa y jo, vingué a casa (fàbrica) l'i[l·lustríssi]m s[enyo]r bisbe, revisant l'oratori privat. Aprofitant aquesta oportuna ocasió, se determinà restaurar la creu de terme que hi ha a la entrada del carré, com axí se féu pocas setmanas després, colcant-s'i l'actual làpida que diu: «Restaurada ab ocasió de la visita pastoral del i[l·lustríssi]m y r[everendíssi]m d[octo]r d[on] Fran[cis]co de P[aula] Mas y Oliver. 18 mars de 1916».

Inauguració de la capella pública

El dia 21 de juny del mateix any, 1916, se inaugurà, celebrant-se ab tal motiu una sencilla y conmovedora cerimònia, per ser un conjunt de festas, totes altament simpàtiques.//[38] Aquestas foren: benedicció de las imatges y capella, primera comunió de la meua filla M[ari]a del Pilar, comunió solemne dels meus fills Lluís M[ari]a y Concepció, confirmació del meu fill Ignasi M[ari]a y la diada del meu sant. La dignà oficiar l'i[l·lustríssi]m y r[everendíssi]m s[enyo]r bisbe, d[octo]r d[on] Fran[cis]co de P[aula] Mas y Oliver, assistint-i el d[octo]r Salvador Rial, secretari de càmara, el r[evere]nt Joan Mas, nebot del s[enyo]r bisbe, el r[evere]nt Juan Tarradas, familiar del s[enyo]r bisbe, els r[everends] p[ares] Anton Defez, superior, Masó, Tomàs y Torras, jesuïtas, el d[octo]r d[on] Joseph Pou, catedràtic del Seminari, el r[evere]nt Joan Ametller, pàrroco de Palol d'Onyar, el p[are] Narcís Ribot, mon cosí y pàrroco de S[ant] Jordi Desvalls, el r[evere]nt F[rancisc]o Nogué, pàrroco de Quart, y el r[evere]nt F[rancisc]o Masó, <pàrroco> \capellà/ de Palau-sacosta.

A la missa de comunió hi assistiren tots els trevalladors de la fàbrica y gran número de vehins de la Creuheta.

Gràcias sían donadas a Déu N[ostre] S[enyo]r, resultà una festa del tot piadosa y familiar.

12 de juliol de 1916

Avuy habem tingut la ditxa de vèurer //[39-(19)] a casa a mon fill jesuïta, en Joseph M[aria], que ve a despedir-se per anar a Montevideo y l'ha acompanyat el meu conyat, també jesuïta, el p[are] Joseph Sàbat, que igualment ha vingut a despedir-se per anar a Filipinas.

El p[are] Sàbat ha celebrat la s[an]ta missa a la capella rebent tota la família la s[agra]da comunió, siguent tot plegat una festa cordial y verament de família, per la qual devem estar coralment agraïts a Nostre Senyor y a sa Mare estimadíssima.

17 setembre (festa del[s] Dolors Gloriosos de Nostra Senyora) de 1916

Aquest dia ens ha honrat ab sa apreciable visita el r[everendíssim] p[are] Joaquim M[aria] de Llevaneras, germà del sant y sabi cardenal Vives, consultor de la S[agra]da Congregació de Ritus, llimosner secret del Papa y gran confident seu.

El venerable religiós, fent un verdader sacrifici, s'ha dignat venir espressament de Barcelona per-a celebrar la s[an]ta missa, a la qual hi ha assistit tota la família y els trevalladors de la fàbrica, rebent casi tots la 1a comunió; donant-nos, després, per especial gràcia, la bendició papal.

El r[everendíssim] p[are] Llevanera[s] s'ha servit portar per // [40] ma filla M[aria] del Pilar, la benedicció apostòlica del S[an]t Pare (escrita de sa pròpia mà) ab motiu de sa passada primera comunió y al mateix temps nos entregà el breu pontifici, per el qual s'ha concedit indulgència plenària visitat ab las condicions prescrites, la nostra capella, els dias de la titular (N[ostr]a S[enyor]a Ausiliadora), Nadal y S[an]t Joseph. ¡Quantas gràcias debem donar a Déu N[ostre] S[enyo]r, y com l'hi debem correspòndrer ab gran amor!

Dia 2 d'octubre de 1916 (festa del s[an]t Àngel de la Guarda)

Aquest dia s'han comensat las duas casas al mas Triola de Palau.

Mi breviario

Feya temps que desitjaba introduir a Espanya els hermosos y pràctichs devocionaris litúrgichs que hi ha a Fransa y a Bèlgica, per-a donar una gran facilitat als fiels de<'>unir-se ab la S[an]ta Iglésia en totas la[s] sevas sublins pràcticas, especialment devant la S[an]ta Missa y en la recepció dels S[an]ts Sagrament[s].

Vaig consultar la idea ab personas prudents y discretas, que m'animaren a portar a cap la obra. // [41-(20) *comença amb set línies ratllades*] Després, vaig atrevir-me a demanar al S[an]t Pare, per mediació de nostre benvolgut y respectabilíssim protector, el r[everendíssim] p[are] Joaquim M[aria] de Llevaneras, la sua benedicció apostòlica y el seu inapreciable autògraf per-a capsalar el llibre; y el bondadosíssim pontífex, Benet XV, ab una bondat que jamay podré suficientment agrahir, se dignà enviar-me una hermosíssima carta, escrita de son propi puny y lletra, alabant y recomenant el projecte del llibre, y lo qu'és més, concedi[n]t la sua benedicció apostòlica a quantas personas posseheixin el llibre, gràcia que segurament may se habia oït dir de cap altre llibre.

Vaig tenir la gran satisfacció de rèbrer la expressada augusta carta del Papa, el dia 2 // [42] de febrer de 1917, festa de la Mare de Déu Candelera, com si aquesta sempre amorosíssima Mare y Senyora nostra volgués dar-nos a compèndrer que ella prenia baix la se<v>ua celestial protecció la obra del llibre que anava a comensar. ¡Per sempre, alabada y estimada sia, la santíssima Verge Maria, Mare de Déu y Mare nostra!

El nostre s[enyo]r bisbe, il·lustríssi]m d[octo]r d[on] Francesch Mas y Oliver, també se serví aprovar el meu pensament, dirigint-me una carta en tots sentits carinyo-síssima.

Y, finalment, casi tot el venerable episcopat espanyol se dignà concedir-me el tresor de las sevas indulgèncias, en cartas molt afectuosas y expressivas.

S'han encarregat de la redacció els aplaudits literats r[evere]nt Agustí Burgas, minorista, d[octo]r d[on] Joseph M[ari]a Llovera y d[octo]r Joseph Pou, catedràtic del Seminari de Girona, y el M. S. d[octo]r Salvador Rial, secretari de cambra d'aquest bisbat.

El paper és fabricat exprofès per la casa del s[enyo]r Salvador Torras Domènech, de Bonmatí, y la impressió // [43-(21)] va a càrrech de la acreditada Tipografia Catòlica Pontifícia de Barcelona. ¡Vulgui Déu N[ostre] S[enyo]r benehir la obra y dirigir-la a la seva major honra y glòria!

* * *

El dia 27 de maig de 1917 vaig tenir la satisfacció d'assistir en companyia de la meva filla Maria del Carme, a la solemne festa de las Espigas, en obsequi el Santíssim Sagrament, y demanant-li la sua santa benedicció per els fruits de la terra, a la hermita de S[ant] Sebastià, a Palafrugell.

És aquesta una funció tan tendre y amorosa y ab tanta justícia instituïda, que mou molt fondament el cor y enlayra l'ànima, perquè en la [dos mots ratllats] soletat de la nit y fent companyia al bon Jesús Sacramentat, se l'hi donan humils gràcias per las mercès que tan generosament concedeix al món; se l'hi demana perdó per las ofensas ab què se l'injúria y se l'hi demànan tota mena de favors celestials y terrenes.

Per axò, procuro assistir-hi cad'any, habent concorregut fins al present, a las vetllas nocturnas celebradas a // [44] la Mare de Déu de Gràcia, a Lloret de Mar, a Bescanó, a la Catedral, a Salt, a la iglésia dels Salesians (Pont Major), a Cervià, a N[ostr]a S[enyo]ra del Collell, a S[ant] Daniel, a Palau-sacosta, a N[ostr]a S[enyo]ra de la Salut (S[ant] Feliu de Pallarols), y finalment a S[ant] Sebastià. Hasta Castelló d'Ampúrias. Tibidabo (Barcelona).

Vegi's, donchs, com nostre sempre bondadós Déu y Senyor no 's dexa guanyar may en generositat, ja que dintre molts breus dias debia jo experimentar el seu amor.

El dia 2 de juny \de 1917/, o sia, el dissapte següent a las festas de las Espigas, el meu fill Narcís M[ari]a, d'edat 21 any, queya ferit de mort, per traydora malaltia.

Jo no diré que la curació del meu fill Narcís fos deguda a un miracle, perquè no tinch autoritat per a dir-ho, mes sí crech poder assegurar ab tota l'ànima que la seva salut se va obtenir del cel, d'una manera maravellosa.

<La malaltia d'en Narciset>

Perquè, siguent aquesta la quarta pulmonia, además d'haber sofert els tifus y la // [45] escarlatina essent jovenet, la malaltia de si [no] era excessivament greu, mes se l'hi complicà una molt aguda depressió de cor, de manera que 'ls quatre metjes

que l'assistían el dexàban casi del tot desenganyat, fins al punt de declarar un d'ells que havia arribat al estat agònich. El dia 6 de juny se l'hi administraren els S[an]ts Sagraments del viàtic y he[x]tremaunció, siguent de notar que al moment d'acabar-lo d'extremaunciar, el s[enyo]r rector, r[evere]nt d[on] Joan Ametller, en Narciset digué: «Avuy fa un any que no fèyam pas axò», referint-se a que aquell dia era la vigília de Corpus, o sia, igual diada que l'any anterior habían celebrat ab tanta alegria las festas de la inauguració de la capella.

Mes foren tantas las oracions que tots els convents de Girona, las personas amigas y piadosas, els parents y els meus fillets ab la meva esposa, vàrem axecar al cel, per mediació de la nostra sempre bondadíssima Mare, la Mare de Déu Auxiliadora, de son bondadós espòs, el gloriós s[ant] Joseph, y dels seus sirvents, el venerable p[are] Claret (quin coxí impregnat ab la sua sang tenia el malalt sota el cap) y dels papa Pius X y del cardenal Vives, //[[46] de s[an]ta memòria, que l'endemà, festa del Santíssim Corpus Cristi, se inicià una dèbil millora, la qual anà persistint hasta convertir-se en franca curació.

A propòsit de la festa de Corpus, és digne de notar-se que els trevalladors de la fàbrica, casi per iniciativa pròpia, assistiren a la S[an]ta Missa, que se celebrà en la capella, y després de haber devotament combregat, en piadosa y tendre professó acompanyàrem tots el s[an]t viàtic, que se administrà per segona vegada al mala[l]t.

Y també s'ha de fer especial menció que durant la professó de la tarde a Girona, o sia, la de la Catedral, foren moltíssimas las personas que com aquells malalts del Evangeli, demanaren la salut d'en Narciset, al bon Jesús Sagramentat. Y aquest suavíssim Senyor, que no té més que amor y bondat per tots els seus fills, encare que sían pobres y miserables com nosaltres, se dignà <ohir> oir tantas súplicas, servint-se donar-nos la salut, que tant demanàra[m].//[[47-(23)]

Per axò vaig fer colocar la làpida exvot en la capella, la qual, mentres que recordarà als vinents aquest especialíssim favor alcansat del bondadosíssim cor de Jesús Sagramentat, servirà de perenne acció (humil y pobre com tot lo nostre) però del tot fervents y corals gràcias al Senyor, a la seva sempre amorosa Mare, al bon s[ant] Joseph y a tots els seus sirvents en aquells dias invocats.

El mes de setembre vinent, se celebrà solemne funció de gràcias en la capella, ab assistència dels amichs, trevalladors y vehins d'aquest barri. ¡Sia sempre benehit y alabat el bon Jesús Sagramentat!

Entronisació del S[agra]t Cor de Jesús

El dia 1 de setembre de 1919, fou solemnement entronissat el Sacratíssim Cor de Jesús a la casa-habitació y fàbrica de la Creuheta. Resultà una festa molt sencilla, mes també enternidora. A la missa de comunió, predicà el r[evere]nt Llorens Duran, y s'acostaren a la s[agra]da taula a més de la família, tots els trevalladors y bastants vehins.

A la tarde, predicà el p[are] Simon Parés, jesuïta, y després s'organisà una devota professó, en la qual //[[48] la família, els obrers y amichs portàban las atxas y jo sostenia la S[agra]da Imatge, <axe[c]ant la qual, vaig resar> la \meva esposa la cubria de

flors/ y el meu fill Narcís M[aria] l'hi llegí l'acte de salutació; y quant fou col·locada en un lloch definitiu, el menjador, vaig fer l'hermosíssim acte de consagració.

Després se celebrà una bonica vetllada literari-musical ab elevació de globos y demés regositjos propis del dia.

El dossier que cobrie<la> la Imatge, fou brodat per la meua filla Maria del Carme.

¡Que 'l Sacratíssim Cor de Jesús ens tinga sempre dintre del seu y no permeti que jamay ens separem d'ell!

La reforma de la fàbrica

L'any 1918 vaig tenir el *desacert* d'ampliar la fàbrica de farines fins a 20.000 kg de producció diària. Se'n va encarregar la casa Murt y Monsó[¿] de Barcelona y va costar 100.000 p[esse]t[e]s tot plegat: maquinària, obras, instal·lació, nous **[dos mots il·legibles]**.//[49-(24)]

Repetesch que vaig comètrer un desacert, per las rahons següents:

1r Perquè no tenia capital en efectiu per-a fer la referida reforma.

2. Perquè, tenin[t] d'anar al crèdit, a més de ser axò un error, vaig trovar-me ab una època de gran restricció bancària, de manera que era molt difícil obtenir préstams.

3. Perquè, com més gran és la maquinària, o sia la fàbrica, més capital flotant se necessita y per consegüent, vaig anar al revés de lo que aconsellaba un experimentat fabricant: fàbrica petita y capital gran, qu'és lo que jo debia haber procurat.

És veritat que la fàbrica va quedar molt bé y ab menos gasto se produex més quantitat ab millor rendiment; però, com que lo que vaig fer era superior a les meves forces econòmiques, no debia fer-ho. Un'altra trista experiència per la família.

El sello pontifici

El dia [en blanc] de [en blanc] de [en blanc] vaig tenir l'inmerescut honor de rebre un diploma del Vaticà, fa//[50]cultant-me per-a usar l'escut del S[ant] Pare Benet XV. ¡Lloat sia Déu!

1a comunió de l'ignasi M[aria]

El dia [en blanc] de sep[tem]bre de 1919 el meu fill Igna[s]i féu la Primera Comunió a la capella de la fàbrica, administrant-li el r[everendíssim] p[are] fray Joaquim M. de Llevaneras, qui l'hi va portar un magnífich autògraf del papa Benet XV. ¡Que 'l bon Jesús Sacrament no 'l dexi may, ni en vida ni en mort!¹¹

[...]

11 **[Nota de l'autor]** El dia [en blanc] de sep[tem]bra de 1920 va cantar missa a la capella M. Pere Suy, quatre estudiant, cont podían els meus fills Narcís M. y Maria del Carme.

Juració a la meva esposa

Sens dupte que a causa de tants sufriments, la meva pobre y molt estimada esposa se sentí atacada d'un terrible mal, incurable, a un pit. ¡Aquesta sí que fou una nova y terrible prova!

Després d'haver apurat tots els remeys que creyérem oportú y haber consultat més de 12 metxes, doctes y experimentats, els quals unànimament reconexeren que debía operar-se, determinàrem somètrer la malalta a la operació, que tingué lloch en la clínica del s[enyo]r Dalmau, a Girona, siguent tant ben assistida y cuidada, que gayre_bé no podia desitjar-se més.

La operació resultà felicíssimament, gràcias al Senyor, y a la seva S[antíssi]ma Mare, en quin dia y baix l'advocació de N[ostra] S[enyora] dels Àngels (2 d'agost) tingué lloch la referida operació.//[53]

[...]

Ensenyansas que se dedueixen d'aquesta ruïna

1a És un greu error (y una responsabilitat envers Déu N[ostre] S[enyo]r, l'acomètrer empreses perilloses y que puguin compromètrer l'estat econòmic d'una família.

2º És una imprudència (y més ab mi, que ja estava escarmentat) embolicar-se en negocis y especulacions, que sobre no ser recomenables, se desconeixen.//[60]

3. [dues línies ratllades]

3º També va ser imprudència notòria el tornar fer negoci ab companyia: els socis, en general, són amichs si els negocis van bé, si van malament, tot són renyinas, discussions y plets.

A mi me ha perdut, també, el no tenir caràcter y saber-me fer valer els meus drets. Si axís ho hagués fet, humanament parlant, no hauria perdut res ni ab els de Cassà, ni ab en Gaya, sobre_tot ab el negoci dels cambis, o moneda extranjera.

Axí mateix me ha pasat altre vegada, *penso bé y obro malament*, perquè no vigilo las cosas ab el degut cuidado, no tinch la deguda bona picardia y sobre_tot, no tinch enteresa per'a fer cumplir els meus drets, devant del tribunal, si convé.

Sempre he anat ab amigables compo//[61-(30)]sicions, buscant gent que van ab tota llealtat, però crech que tractant-se de adversaris que, mentres se salvin la consciència, no tenen reparo en ser desvergonyits en tal que defensis els seus interessos, las amigables composicions resultan ineficasses; lo millor és acudir als tribunals.

4º Aquí, també, dech acusar-me de no haber vigilat els masos, sobre_tot el de Romanà, ab el degut cuidado y esmero, particularment en època de carbonadas.

Per'a major vergonya nostra, el masover més amich, en Ramon Anglada, a qui el meu para y jo habíam no sols emplenat de favors en metàlich y en espècias, y en totes classes de consideracions, ens ha resultat (encare que de cert no se s'és grave) un verdader pocavergonya, que en aquests moments no sols no s'ha prestat gayre_bé

per res, sinó que tractant el contracte firmat, ha dextat la marmesia, no s'ha dextat veure casi may y ni per la mort de la meva esposa, ha vingut per res a casa.//[62] No dich axò per·a cap venjansa, sinó per·a esment dels meus en casos semblants.

5. Y a propòsit del masover, tinch de recordar la frase que sempre hens repetia el meu pare (al c[el] sia): «Tu que tens tants amichs y dius que 't volen bé, refia't de lo que tens y que no 'ls hakis menestê». Axís ens ha passat a nosaltres: la majoria de parents y amichs ens ha deixat completament.

6. A part de les causas naturals, és del tot certíssim que n'hi han qu'en podríam dir sobrenaturals, que Déu N[ostre] S[enyo]r envia o permet, per els seus fins sempre justos y adorables.

Per axò, és natural, llògich y absolutament just, que tant en las necessitats, tribulacions y desgràcias com en las prosperitats y alegrias, ens entreguem entera y cegament al voler de Déu, que sempre serà just y el més convenient per·a las criaturas.//[63-(31)]

7. Com a resumen d'aquestas ensenyansas, diré que l'home té obligació estreta de obrar ab la major prudència, activitat y discreció que l'hi sían possibles, evitant tot allò que sigui sobre dels seus conexements y forsas y que pugui compromèter a ell y a sa família.

Mes, si a pesar de tot aquest cuidado, sobrevenen contrarietats petita o groses, deu besar la mà amorosa del Senyor que los permet o los envia y confiar cegament en Ell, que no l'abandonarà jamay, si és fiel en el compliment dels seus debers.

8. Com a proba d'aquesta providència amorosa, que sempre vetlla per nosaltres, dech manifestar aquí, que entre las mil gràcias que podria referir, només diré que axí com al meu volgut pare (a[l] c[el] s[ia]) la Mare de Déu del Roser,¹² devant de la qual imatge, que tenim al menjador de Romanyà, s'encomanara ferventment la meva germana gran, que avuy és monja a Banyolas, va lliurar el meu volgut pare de la mort que anàran a donar-li els lladres que la diada de Corpus ja el tenían agenollat a l'era, axí també la Mare //[64] de Déu del Bon Consell, en quin dia (26 d'abril) jo 'm trobava molt atribulat, féu que pels carrers de Barcelona trovés a Dª Francisca v[ui]da Vall·llosera ab la seva filla y m'acompanyés a diferents cases y visitas, resultat de las quals fou que el meu fill Narcís M[aria] trovà una molt bona col·locació, en Lluïset se pogués estar ab els Esculapis, las fillas Carme y Concepció s'instruïssen per·a poder ser ben col·locades si convengués y s'obrí una porta per als petits Pilar y l'Ignaci, com efectivament després varen poder ser col·locats.

Com a conclusió d'aquest tristíssim assumpto, dech dir qu'és precís demanar perdó a Déu N[ostre] S[enyo]r per nostres faltas; fer tots lo que'ns sia possible per·a reparar-las y sortir dels apuros; y confiar cegament en la Providència Divina, <com> \més encare que/ un fill confia entre els brassos de sa mare.

12 **[Nota de l'autor]** També és del tot maravellosa la protecció de N[ostre] S[enyo]r del Roser quan a fi de mars de 1921, habent-me obligat alguns acreadors a donar-los-hi hipoteca sobre la finca de Romanyà per la totalitat dels seus crèdits, y tenint ja la escriptura bona y feta, faltan[t] solsament firmar-la, vaig recórrer fervorosament al S[agr]at Cor de Jesús, a N[ostre] S[enyo]r del Roser y a s[an]t Josep Maria y vaig lograr que ni es firmés la escriptura. ¡Alabat sia Déu!

En sep(tem)bre del metex any, el meu fill Joseph M[aria] va terminar felisment la carrera de Filosofia y Lletres (comensada al setembre del any passat) ab tres matrícules d'honor y 4 sobresalientes. Lloat sia Déu.//[65-(32)]

Mort de la meva estimada esposa (a[l] c[el] s[ia])

A mitjan istiu del matex any (1921) la meva molt volguda esposa se va <quexar> \sentir/ atacada de tos, que no en férem gayre cas, perquè feya molts anys que 'n tenia, sense que may l'hi hagués produït cap mala conseqüència.

N'obstant, anà perdent la gana, l'humor y el delit, per lo qual ens alarmàrem algun tant, y jo vaig procurar que 's cuidés ab insistència.

A primers de setembre va tenir que estar-se al llit durant una setmana, però el metge no l'hi va donar gran importància.

El dia 12 del mateix mes, anàrem, ab ella, a acompanyar al petit Ignasi a Montserrat, ahont va ingressar en la escolania.

Durant el viatge no estava de gens bon humor y jo desitjava que passés una temporada a Barcelona, en companyia del meu fill Narcís, per-a vèurer si ab distracció y nou règimen de vida, lograba refer-se. Mes ella, de cap manera va volguer quedar-se, sinó que junts retornàrem a casa el dia 15.

El dia 20 va anar a Cassà per-a buscar quelcom per la Pilar, que a fi de mes debia entrar [al] //[66] col·legi de la Presentació a Figueres. Però, com que no 's trovava bé, es va fer visitar per el seu cosí, en Narcís Ruscaldeda, qui li va dir que debia cuidar-se molt y alimentar-se copiosament.

Axí procuràrem fer-ho, però ella no guanyaba res. Per axò, vaig procurar que la vegés el metje Dalmau, que la va operar y el metje de la casa, s[enyo]r Casadevall, que 'ns assistia a tots.

La malaltia anava progressant lentament, fent témer que acabaria ab una meningitis cerebral.

Com a prevenció per lo que pogués ocórrer, l'hi administraren el S[a]nt Viàtich, el dia 31 d'octubre, vigília de Tots Sants. Ja pot pensar-se que 'l rebé ab aquell fervor qu'ella tenia per el Bon Jesús Sacramentat.

L'endemà semblava com que s'hagués aliviat un poch, però el dia de difunts s'agravà de tal manera que se l'hi administrà la Santa Extremaunció.

També l'endemà, dia 1, semblava que s'havia //[67-(33)] millorat, mes, el dia següent s'agravà de tal modo que a mitx matí, m[ossèn] Joan Ametller l'hi celebrà la missa d'agonia y a mitja tarde, ella metexa besà devotament els escapularis y medallas que portaba a sobre y plegà molt piadosament las mans sobre el pit, com esperant la mort, que sobrevingué a las 8 y 1/2 del vespre d'aquell dia, primer divendres de mes, dedicat al Sacratíssim Cor de Jesús, de qui ella era tant devota, y pocas horas avans del primer dissapte, dia especialment destinat per la Santíssima Verge del Carme, per-a tràurer del purgatori a las ànimas devotas sevas.

No pogué vèurer el seu fill Joseph M., arribat aquell dia de Madrid, ni el seu estimadíssim Ignasi, vingut de Mont[s]errat, perquè encare que tenia vida, no obria els ulls, <encare que> \si bé/ jo crech que conegué interiorment que habían arribat.

Els demés de la família estàvam tots reunits y jo vaig tenir el trist consol de no dexar-la ni un moment, hasta que hagué expirat.

El seu cadàver donava devoció de mirar-lo, perquè la seva cara respirava una suavitat y dolsura, que semblàvan d'una santa. ¡De Déu gosi!//[68]

[...]

[69-(34)]

Entrega del mas de Romanyà

En compliment del referit conveni, el dia 16 de desembre del propi any 1923, s'ens entregà el mas de Romanyà.

¡Agrahiment[s] sincers a la S[agra]da Família y particularment a la Mare de Déu del Roser, que tanta cura han tingut de nosaltres.

La marcada

Ab el fi de cancel·lar la hipoteca de la s[enyo]ra Regàs, vàrem decidir vendre tots els surus de la finca de Romanyà, que han valgut, en conjunt [en blanc] p[esse]t[e]s, les quals seguidament s'han entregat en cancel·lació de la referida hipoteca.//[70]

[...]

//[71-(35)]

Lluís M. Salvador Salliuira morí santament a les 0.15 del dia 25 de novembre de 1933. Al cel sia.¹³

13 Nota escrita per Lluís Maria Salvador fill.